

राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत हायड्रोपोनीक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मितीसाठी कमी खर्चाचे युनीट उभारणी प्रकल्पास सन २०१६-१७ करिता प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : राकृवि-०८१५/ प्र.क्र. ७०/राकृवियो कक्ष

मंत्रालय विस्तार, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक: - १९ सप्टेंबर, २०१६

वाचा :

१. कृषी व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्र. राकृवि-०८१५/प्र.क्र.७०/राकृवियो कक्ष दि. १४/०९/२०१५
२. राज्यस्तरी प्रकल्प मंजूरी समितीच्या २१ व्या बैठकीचे इतिवृत्त दि.०९/०५/२०१६
३. कृषी आयुक्तालयाचा प्रस्ताव जा.क्र. कृआ/विप्र ३/राकृवियो/४८६/१६ दि. २०/०८/२०१६
४. कृषी आयुक्तालयाचा प्रस्ताव जा.क्र. कृआ/राकृवियो-हायड्रोपोनीक/५१४/१६ दि. ०७/०९/२०१६

प्रस्तावना :-

राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत हायड्रोपोनीक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मितीसाठी कमी खर्चाचे युनीट उभारणी प्रकल्प सन २०१५-१६ मध्ये राबविण्यास संदर्भाकित शासन निर्णय दि. १४/०९/२०१५ अन्वये रु. १० कोटीच्या प्रकल्पास प्रशासकीय मंजूरी प्रदान करण्यात आली होती. त्यानुसार सदर प्रकल्प सन २०१५-१६ मध्ये राज्यातील २६ जिल्हयांमध्ये १६,६६७ हायड्रोपोनीक युनिट उभारवायचे होते.

राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत राज्यस्तरीय प्रकल्प मंजूरी समितीच्या २१ व्या बैठकीत हायड्रोपोनीक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मितीसाठी कमी खर्चाचे युनीट उभारणी प्रकल्पाच्या सन २०१६-१७ करिता निधीचे नियतवाटप मंजूर करण्यात आले आहे. सबब, सदर प्रकल्पांतर्गत उर्वरीत भौतिक लक्षांक (१३६८० युनीट) व आर्थिक लक्षांक रु. ८.२०७८ कोटी रकमेच्या मर्यादित सन २०१६-१७ मध्ये सदर प्रकल्पास प्रशासकीय मान्यता प्रदान करणे तसेच हा प्रकल्प सर्व जिल्हयांत राबविण्याबाबत पुढीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

शासन निर्णय :-

१. या शासन निर्णयान्वये सन २०१६-१७ मध्ये हायड्रोपोनीक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मितीसाठी कमी खर्चाचे युनीट उभारणी प्रकल्प राबविण्यास मुदतवाढ देण्यात येत असून चालू वर्षी सदर प्रकल्पास खालीलप्रमाणे (भौतिक व आर्थिक लक्षांकासह) सर्व जिल्हयात राबविण्यास प्रशासकीय मंजूरी प्रदान करण्यात येत आहे.

(रु. कोटी)

अ.क्र.	प्रकल्प	भौतिक कार्यक्रम (युनिट)	आर्थिक कार्यक्रम		
			राज्य हिस्सा (४०%)	केंद्र हिस्सा (६०%)	एकूण
१	हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मितीसाठी कमी खर्चाचे युनीट उभारणी प्रकल्प	१३६८०	३.२८३१२	४.९२४६८	८.२०७८

२. सदर हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मितीसाठी कमी खर्चाचे युनीट उभारणी प्रकल्पाचे इतर निकष हे संदर्भाधिन अ.क्र. १ येथील शासन निर्णयानुसार राहतील.

३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१६०९१९१६२९४२२४०१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

Shrikant
Chandrakant
Andge

Digitally signed by Shrikant Chandrakant Andge
DN: c=IN, ou=Government Of Maharashtra, ou=Under
Secretary, postalCode=400032, st=Maharashtra,
2.5.4.20.565a607b4e40c8d7e126e10b965075d48
2b3e0e09f4d2083c24b6b6b6, cn=Shrikant
Chandrakant Andge
Date: 2016.09.21 15:55:57 +05'30'

(श्रीकांत चं. आंडगे)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.मंत्री (कृषी) यांचे खाजगी सचिव
२. मा.राज्यमंत्री (कृषी) यांचे खाजगी सचिव
३. अ.मु.स. (कृषी), कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
४. सचिव (पदुम), कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
५. सचिव (जलसंधारण), ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
६. सचिव (ग्राम विकास), ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
७. सर्व विभागीय आयुक्त
८. आयुक्त (कृषी), महाराष्ट्र राज्य, पुणे (५ जादा प्रतीसह)
९. आयुक्त, (पशुसंवर्धन), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१०. आयुक्त, (दुग्धव्यवसाय विकास), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
११. सर्व जिल्हाधिकारी
१२. महालेखापाल, (लेखा परीक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र-१, मुंबई

१३. महालेखापाल, (लेखा परीक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र-२, नागपूर
१४. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) तथा कृषी नोडल अधिकारी, कृषी आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१५. सर्व संचालक / कृषी सहसंचालक, कृषी आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१६. सर्व विभागीय कृषी सहसंचालक
१७. सर्व जिल्ह्यांचे जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी.
१८. माहिती व जनसंपर्क संचालनालय (५ प्रतीसह) नियोजन/वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१९. सर्व उपसचिव (कृषी), कृषी, पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२०. कार्यासन राकृवियो/कार्यासन-२अ, कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२१. निवड नस्ती (कार्यासन राकृवियो).

पत्र

जा.क्र.विप्र३/राकृवियोगवैविका/हायड्रोपोनिक्स/५३७/२०१६
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे-४११००५.दि.२९/०९/२०१६

प्रति,

- १) विभागीय कृषि सहसंचालक, (सर्व)
- २) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व)

विषय- राकृवियो अंतर्गत कमी खर्चाचे हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मिती प्रकल्प
उभारणी सन २०१६-१७ : मार्गदर्शक सूचना

- संदर्भ- १. शासन निर्णय क्र. राकृवि-०८१५/प्र.क्र. ७०/राकृवियो कक्ष, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५
२. मार्गदर्शक सूचना. जा.क्र.विप्र३/राकृवियोगवैविका/हायड्रोपोनिक्स/४४६, दि.०३.१०.२०१५
३. शासन निर्णय क्र. राकृवि-०८१५/प्र.क्र. ७०/राकृवियो कक्ष, दिनांक १९ सप्टेंबर २०१६

दिवसेंदिवस हावामानामध्ये होत असलेले बदल, कमी पाऊस, पावसाचे असमाधानकारक वितरण, पावसाच्या महिन्यामध्ये मोठा खंड/अवर्षणाची परिस्थिती निर्माण होणे आणि त्या अनुषंगाने निर्माण होणारी टंचाई / दुष्काळसदृश्य परिस्थितीस राज्यास मागील काही वर्षांपासून सातत्याने सामोरे जावे लागत आहे.

या पार्श्वभूमिवर राज्यात निर्माण होणा-या चारा टंचाईच्या प्रश्नावर आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या मदतीने आगामी काळात कायम स्वरुपी उपाययोजना करण्याच्या दृष्टीने हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे शेतक-यांच्या शेतावर चारा उत्पादनाद्वारे टंचाईचा प्रश्न काही प्रमाणात सोडविणे शक्य होणार आहे. राज्यातील शेतक-यांकडे वैयक्तिक मालकीच्या पशुधनाची संख्या मर्यादित असल्यामुळे अत्याधुनिक आणि मोठी भांडवली गुंतवणूक लागणारे प्रकल्प शेतक-यांच्या शेतावर उभारणे संयुक्तिक होणार नाही. त्यामुळे शेतक-यांकरीता कमी खर्चाचे (low cost), हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मिती प्रकल्प उभारण्यास विषयांकित योजनेंतर्गत संदर्भ १ च्या शासन निर्णयान्वये सन २०१५-१६ करिता रु. १०.०० कोटीच्या कार्यक्रमास प्रशासकिय मंजूरी देण्यात आली होती. संदर्भ २ अन्वये सदर कार्यक्रम राबविण्यासाठीच्या मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या होत्या.

संदर्भ ३ च्या शासन निर्णयान्वये सन २०१५-१६ मधील प्रशासकिय मंजूरीच्या अनुषंगाने प्रत्यक्ष साध्यानंतर उर्वरित रु. ८.२०७८ कोटीचा कार्यक्रम सन २०१६-१७ मध्ये राबविण्यास प्रशासकिय मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे.

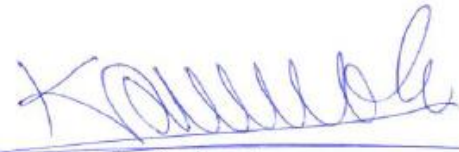
या अंतर्गत किमान ५ जनावरासाठी कमी खर्चाचे (low cost), हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मिती प्रकल्प उभारण्यास विहित आराखड्यानुसार एका युनिटच्या (८ फुट ६ इंच X ४ फुट ६ इंच X ७ फुट ६ इंच) उभारणीची किंमत रु. २४,०००/- (प्रकल्प किंमत) व त्यास प्रकल्प किंमतीच्या २५ टक्के म्हणजेच रु. ६,०००/- प्रति युनिट अर्थसहाय्य देय राहिल.

सन २०१५-१६ मध्ये महसूल विभागामार्फत दुष्काळ सदृश्य परिस्थिती जाहीर करण्यात येणा-या जिल्ह्यांमध्ये तसेच राज्यातील अवर्षण प्रवण (DPAP) तालुक्यांमध्ये सदर कार्यक्रम राबविणास मंजूरी

देण्यात आली होती. मात्र सन २०१६-१७ मध्ये सदर कार्यक्रम राज्यात सर्वत्र राबविण्यास प्रशासकिय मंजूरी देण्यात आली आहे. त्यानुसार आपल्या जिल्ह्यास देण्यात आलेल्या लक्ष्यांकाचे मागणी/वाव विचारात घेऊन तालुकानिहाय विभागून देण्यात यावे.

सदर कार्यक्रम सन २०१६-१७ मध्ये राबविण्यासाठीच्या सबिस्तर मार्गदर्शक सूचना आणि जिल्हानिहाय भौतिक व आर्थिक लक्ष्यांकाचा कार्यक्रम सोबत सहपत्रित केलेला आहे. त्यानुसार त्वरीत कार्यवाही करण्यात यावी. योजनेतर्गत झालेल्या प्रगतीचा अहवाल दर महिन्याच्या ५ तारखेस कृषि आयुक्तालयास ddacashcrop@gmail.com या ई-मेलवर पाठविण्यात यावा.

सोबत : वरीलप्रमाणे

(कृ. वि. देशमुख)
कृषी संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत माहितीस्तव सादर

१. मा.अॅडिशनल कमिशनर, गव्हर्नमेन्ट ऑफ इंडिया, मिनीस्ट्री ऑफ अॅग्रीकल्चर, नवी दिल्ली
२. मा. प्रधान सचिव (कृषि व पदुम), महाराष्ट्र शासन, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई- ३२
३. मा. विभागीय आयुक्त ठाणे, नाशिक, पुणे, औरंगाबाद, अमरावती, नागपूर
४. मा. आयुक्त, (पशुसंवर्धन), पुणे ७
५. मा. महासंचालक, महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे
६. मा. जिल्हाधिकारी सर्व
७. मा. श्रीकांत आंडगे, अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ३२
८. मा. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य, बियाणे महामंडळ, अकोला
९. संशोधन संचालक, महात्मा फुले कृषि विद्यापिठ, राहुरी
१०. संशोधन संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापिठ, अकोला
११. संशोधन संचालक, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापिठ, परभणी
१२. संशोधन संचालक, डॉ. बाळासाहेब सावंत कोंकण कृषी विद्यापिठ दापोली
१३. विभागीय व्यवस्थापक, राष्ट्रीय बीज निगम, पुणे ३७
१४. कृषि उप संचालक, आयुक्त (कृषि) कक्ष, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१

राष्ट्रीय कृषि विकास योजने अंतर्गत कमी खर्चाचे हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मिती प्रकल्प उभारणी सन २०१६-१७ मार्गदर्शक सूचना

१) प्रस्तावना

पशुपालन आणि दुग्धव्यवसाय हे शेतीशी निगडित पुरक व्यवसाय आहेत. सन २०१२ च्या पशु गणनेनुसार राज्यात १८६.२६ लाख गाई-म्हशी इत्यादि पशुधन उपलब्ध आहे. प्रती जनावर प्रती दिन ७ किलो चा-याची गरज लक्षात घेता राज्यातील चा-याची एकूण गरज ४६९.३८ लाख मेट्रिक टन इतकी आहे. राज्यात ज्वारी (२४.०७ लाख हे.), बाजरी (६.४७ लाख हेक्टर), मका (१०.१९ लाख हेक्टर) या प्रमाणे महत्त्वाचे तृणधान्य पिकांच्या लागवडीखाली सुमारे ४०.७३ लाख हेक्टर क्षेत्र येते. या पासून धान्यासोबतच चारा-कडवा (सरासरी ८ टन प्रति हेक्टर नुसार ३२५.८४ लाख मेट्रिक टन) उपलब्ध होतो. या सोबतच लुसर्न, बरसीम या सारख्या चारा पिकांची लागवड देखील काही प्रमाणात होते. असे असले तरी राज्यातील पशुधनाची संख्या विचारात घेता दर वर्षी हिरव्या वेंरणगीची ७६ टक्के, सुक्या वेंरणगीची ३४ टक्के तर पशुखाद्याची ४३ टक्के तुटवडा राज्यात जाणवतो.

मागील ४-५ वर्षांत पावसातील अनियमितता, उशीरा सुरवात, खंड आणि सरासरी पेशा कमी पाऊस या सारख्या नैसर्गिक आपत्तीमुळे पीक उत्पादनावर निश्चितच विपरित परिणाम होत आहे. त्यामुळे मुबलक चा-या अभावी पशुपालन आणि दुग्धव्यवसाय यावर देखील विपरित परिणाम होत आहे. त्यामुळे जनावरांसाठी शाश्वत चारा उत्पादन कार्यक्रम राबविणे गरजेचे आहे.

हायड्रोपोनिक्स पध्दतीने चारा उत्पादन

हायड्रोपोनिक्स (म्हणजेच मातीविना शेती) पध्दतीने हिरवा चारा उत्पादन तंत्रज्ञान प्रगत राष्ट्रात मोठ्या प्रमाणावर वापरले जाते. या मध्ये नियंत्रित वातावरणात गहु, ओट, मका, बाजरी या सारख्या पिकांचे बियाणे ट्रे मध्ये ८ ते १० दिवसांपर्यंत वाढविली जातात. असे ट्रे पीव्हीसी पाईप, बांबू अथवा जीआय/लोखंडी पोलच्या आधारे कमी जागेत एकापेक्षा अधिक थर असलेल्या सांगाड्यामध्ये ठेवण्याची व्यवस्था असते. त्यावर शेंड नेट (१० : १०) सारखे आच्छादन असल्याने तित्र उन्हापासून संरक्षण मिळते. तसेच या ट्रे ला दिवसातून आवश्यकतेनुसार ४ ते ६ वेळेस पाण्याचा फवारा मारून अपेक्षित आर्द्रता राखण्यात येते. या पध्दतीत बियाणे आधी पाण्यात भिजवून, गोणपाटात भिजवून ठेवले जात असल्याने त्याची उगवण चांगली होते. या बियाण्यात साठवलेल्या अत्रांशाच्या सहाय्याने पाण्याचा वापर करून हिरव्या चा-याची वाढ ८ ते १० दिवसात होते.

अशा प्रकारे कमी जागेत, कमी वेळेत, पारंपारिक चारा उत्पादन पध्दतीच्या तुलनेत अत्यल्प पाण्यात सकस हिरव्या चा-याचे उत्पादन मिळते. या पध्दतीत मुळासकट सर्व भाग चारा म्हणून उपलब्ध होतो. अशा पध्दतीने उत्पादित केलेल्या हिरव्या चा-याचा जनावरांच्या दैनंदिन आहारात समावेश केल्याने पारंपारिक वेंरणगीतील घटकांच्या तुलनेत प्रथिने, मेदाम्ले इत्यादींच्या प्रमाणात वाढ होते. पर्यायाने दुग्धोत्पादनात आणि दुधाच्या गुणवत्तेत वाढ होते.

या पध्दतीचे हे सर्व फायदे विचारात घेता राज्यातील ८२ टक्के कोरडवाहू क्षेत्र, ४२ टक्के अवर्षण प्रवण क्षेत्र, बहुतांश हलक्या व उथळ जमिनी आणि पावसावर अवलंबून असलेल्या क्षेत्रात पारंपारिक पध्दतीने चारा उत्पादनाच्या तुलनेत हे तंत्रज्ञान निश्चितच वरदान ठरेल.

भारतीय कृषि अनुसंधान संस्थेच्या (ICAR) गोवा युनिटने हायड्रोपोनिक्स पध्दती विकसित केली. गोवा राज्यात या तंत्रज्ञानाचा वापर मोठ्या प्रमाणावर होत असून राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेंतर्गत या तंत्रज्ञानाची यशोगाथा देखील प्रसिध्द करण्यात आली आहे. हे तंत्रज्ञान शेतक-यांच्या दृष्टीने उपयुक्त आहे.

२) तंत्रज्ञानाचे फायदे

- कमी जागेत, कमी पाण्यावर, कमी दिवसात हिरवा चारा उत्पादन घेणे शक्य
- हिरवा चारा मातीशिवाय सातत्याने उपलब्ध होतो.

- उच्च दर्जाचा हिरवा चारा तयार करता येतो, या चाऱ्यामुळे दूधामधील फॅटच्या प्रमाणात वाढ होते.
- या चाऱ्याची काढणी अत्यंत सोपी असून त्यामुळे मनुष्यबळाची व वेळेची बचत होते, या पध्दतीने उत्पादित होणाऱ्या चाऱ्यावर वातावरणाचा व कीड रोगाचा परिणाम होत नाही.

३) दैनंदिन कामकाज

हंगामानुसार उगवणारा मका, गहू, बाजरी किंवा ओट, याचे बियाणे पिकपरतवे ४ ते २४ तास पाण्यात भिजवून ठेवले जाते. त्यानंतर १२ ते २४ तास पोत्यात किंवा सुती कपडयामध्ये बियाणे गुंडाळून ठेवण्यात येते. मोड आलेले किंवा फुगलेले बियाणे ट्रेमध्ये पसरवून टाकण्यात येते. हे ट्रे पीव्हीसी पाईपच्या सहाय्याने तयार केलेल्या रॅकवर मांडण्यात येतात. जनावरांच्या संख्येच्या प्रमाणात प्रति जनावर ७ ते २० किलो प्रति दिन हिरवा चाऱ्याची आवश्यकता विचारात घेऊन दररोज ट्रे भरून संचामध्ये ठेवले जातात. त्यानंतर आवश्यकतेप्रमाणे दिवसातून किमान ४ वेळा पाण्याचा शिडकावा करून आर्द्रता राखली जाते. दहाव्या दिवशी अंदाजे ९ ते १० इंच उंचीचा हिरवा चारा तयार होतो. अशा प्रकारे उत्पादित झालेला हिरवा चारा जनावरांना थेट खायला घालता येतो. या तंत्रज्ञानाद्वारे गहू, बाजरी, ओट, या पिकाच्या १ किलो बियाण्यापासून ८ ते ९ किलो, तर मक्याच्या १ किलो बियाण्यापासून १० किलो पर्यंत हिरवा चारा उत्पादित होऊ शकतो.

गृहितके

१. जनावरांची संख्या	५
२. प्रती जनावर (गाय) प्रती दिन हिरव्या चाऱ्याची आवश्यकता	१० किलो
३. एका किलो बियाण्यापासून तयार होणारा हिरवा चारा	१० किलो अंदाजे
४. चारा उत्पादनासाठी लागणारा कालावधी	९ ते १२ दिवस

४) कमी खर्चाच्या - हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा उत्पादनासाठी प्रकल्प

या अंतर्गत किमान ५ जनावरासाठी कमी खर्चाचे (low cost), हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मिती प्रकल्प उभारण्यास विहित आराखड्यानुसार एका युनिटच्या (८ फुट ६ इंच X ४ फुट ६ इंच X ७ फुट ६ इंच) उभारणीची अंदाजित किंमत रु. २४,०००/- (प्रकल्प किंमत) असून त्यास प्रत्यक्ष खर्चाच्या अथवा प्रकल्प किंमतीच्या २५ टक्के (कमाल रु. ६,०००/- प्रति युनिट मर्यादेपर्यंत) अर्थसहाय्य अनुज्ञेय राहिल. त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

किमान ५ जनावरासाठीचा प्रकल्प (८ फुट ६ इंच X ४ फुट ६ इंच X ७ फुट ६ इंच)

अ.क्र.	साहित्याचे नाव	प्रमाणक	नग
१	पी.व्ही.सी. पाईप (१ इंच X २० फुट)	SCHD-40/6mt. ASTM - Pipe	१५
२	पी.व्ही.सी. फोर वे (१ इंच)	SCHD-80 ASTM - Four Way	३६
३	पी.व्ही.सी. टी (१ इंच)	SCHD-80 ASTM - T	८४
४	पी.व्ही.सी. एलबो (१ इंच)	SCHD-40 ASTM - Elbow	६
५	पी.व्ही.सी. ३ एण्ड कॅप (१ इंच)	SCHD-40 ASTM - End Cap	९
६	फॉर्गर	-	४०
७	फिल्टर	-	१
८	प्लॉस्टीक ट्रे (१८ इंच X १२ इंच X ३ इंच)	-	७०
९	शोडिंग नेट (हिरव्या रंगाची)	90:10	३५० स्के. फुट
१०	मोटर	0.5 एच.पी.	१
११	टायमर	-	-
१२	लॅटरल	16 एम.एम.	२५ मीटर
१३	मजुरी व इतर किरकोळ खर्च	-	-

लाभार्थी शेतक-याने सोबत सहपत्रित केलेल्या परिशिष्ट अ मध्ये नमूद केलेल्या आराखड्यानुसार प्रकल्पाची उभारणी करावयाची असून लाभार्थ्यांनी त्या पेक्षा मोठ्या आकाराच्या / किंमतीच्या प्रकल्पाची उभारणी केली तरी देखील अनुज्ञेय अनुदानाच्या मर्यादेत वाढ होणार नाही.

सन २०१५-१६ मध्ये महसूल विभागामार्फत दुष्काळ सदृश्य परिस्थिती जाहीर करण्यात येणा-या जिल्ह्यांमध्ये तसेच राज्यातील अवर्षण प्रवण (DPAP) तालुक्यांमध्ये सदर कार्यक्रम राबविणास मंजूरी देण्यात आली होती. मात्र सन २०१६-१७ मध्ये सदर कार्यक्रम राज्यात सर्वत्र राबविण्यास प्रशासकिय मंजूरी देण्यात आली आहे. त्यानुसार आपल्या जिल्ह्यास देण्यात आलेल्या लक्ष्यांकाचे मागणी/वाव विचारात घेऊन तालुकानिहाय विभागून देण्यात यावे. मात्र तालुकानिहाय लक्ष्यांक निश्चित करताना अवर्षण प्रवण तालुक्यांना मागणीच्या अनुषंगाने प्राधान्य देण्यात यावे.

अटी व शर्ती

- I. लाभार्थी शेतकरी निवडते वेळी पशुधन असणा-या व कमी खर्चाच्या (Low Cost) हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे चारा निर्मिती प्रकल्प उभारण्याकरीता स्व मालकीची आवश्यक जागा उपलब्ध असणा-या अल्प व अत्यल्प भू-धारक शेतक-यांना / भूमिहीन शेतमजुरांना प्राधान्य देण्यात यावे.
- II. जिल्ह्यातील अनुसूचित जाती (किमान १६.५ टक्के) / अनुसूचित जमाती (किमान ८.५ टक्के) यांच्या लोकसंख्येच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात लाभार्थीची निवड करावी. तसेच सर्व प्रवर्गातील लाभार्थीच्या ३० टक्के महिला लाभार्थीची निवड करावी.
- III. सन २०१६-१७ मध्ये सदर कार्यक्रम राज्यात सर्वत्र राबवायचा असून तालुकानिहाय लक्ष्यांक निश्चित करताना अवर्षण प्रवण तालुक्यांना मागणीच्या अनुषंगाने प्राधान्य देण्यात यावे.
- IV. संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे सदर योजनेच्या मार्गदर्शक सूचना प्राप्त झाल्यानंतर त्यांनी मागणीनुसार सर्व तालुक्यांना कार्यक्रम निश्चित करून द्यावे. तदनंतर तालुका कृषि अधिकारी यांनी त्यांचे स्तरावर लाभार्थ्यांची निवड करून यादी संकलित करावी. सदर यादीमध्ये शेतक-यांचे नाव, गाव, सर्व्हे / गट क्र, यांच्या सह धर्मणध्वनी / दूरध्वनी क्रमांक, बँक खाते क्रमांक, असल्यास आधार क्रमांक इ. माहिती संकलित करण्यात यावी. लाभार्थीनिहाय सोबत दिलेल्या प्रपत्र-२ प्रमाणे आवश्यक त्या नोंदी तालुका स्तरावर रजिस्ट्रारमध्ये ठेवण्यात याव्यात. योजनेचा लाभ देण्यात आलेल्या लाभधारकांची माहिती मंगल फॅन्टमध्ये १४ च्या साईजमध्ये एक्सेल शीटमध्ये संकलित करून कृषि आयुक्तालयास ddacashcrop@gmail.com या ई मेल वर उपलब्ध करून देण्यात यावी. लाभ दिलेल्या लाभार्थ्यांची यादी, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे स्तरावर निधी प्राप्त झाल्यापासून १५ दिवसांमध्ये कृषि विभागाच्या संकेतस्थळावर प्रसिध्द करण्यासाठी उपलब्ध करून देण्याची जबाबदारी संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहिल.
- V. सदर लाभार्थ्यांच्या यादीनुसार सर्व लाभार्थी शेतक-यांनी कमी खर्चाच्या (Low Cost) हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे चारा निर्मिती प्रकल्प उभारणी केल्याची प्रत्यक्ष तपासणी त्या त्या गावातील कृषि सहाय्यकांनी करावयाची असून त्यांनी आपला अहवाल तालुका कृषि अधिका-यांमार्फत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना सादर करावयाचा आहे. त्याच प्रमाणे, कृषि सहाय्यकाचे अहवाल प्राप्त होताच सदर कार्यक्रमांतर्गत सनियंत्रणाकरीता प्रकल्पांची पर्यवेक्ष्य तपासणी खालील प्रमाणे करावी.

१)	विभागीय कृषि सह संचालक	०.२५ टक्के
२)	जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	१ टक्के
३)	उप विभागीय कृषि अधिकारी	५ टक्के
४)	तालुका कृषि अधिकारी	१० टक्के
५)	मंडळ कृषि अधिकारी	५० टक्के
६)	कृषि पर्यवेक्षक/कृषि सहाय्यक	१०० टक्के

कार्यक्रमाची अंमलबजावणी

हायड्रोपोनिक युनिट उभारणीसाठीचा शेतकऱ्यांच्या मागणीचा अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर तालुका कृषि अधिकारी यांनी त्यांना दिलेल्या लक्षांकास अधिन राहून निवडलेल्या शेतकऱ्यांना संमतीपत्र द्यावे. शेतकऱ्यांने हायड्रोपोनिक युनिट उभारणी विहित स्पेसिफिकेशन्स आणि निश्चित करून दिलेल्या आराखडयानुसार योग्य रितीने केल्याबाबत लाभधारक शेतकऱ्यांचे प्रतिज्ञापत्र घेण्यात यावे. तदनंतर गुणनियंत्रणाच्या दृष्टीने हायड्रोपोनिक युनिटची उभारणी योग्य रितीने केल्याची खात्री मंडळ कृषि अधिकारी यांनी प्रत्यक्ष मोक्या तपासणी करून तसा अहवाल तालुका कृषि अधिकारी यांच्यामार्फत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना सादर करावा. त्या आधारे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी शेतकऱ्यांच्या बँक खाती अनुदानाची रक्कम जमा करावी.

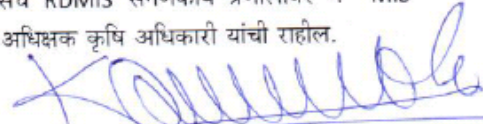
या योजने अंतर्गत लाभ दिलेल्या शेतकऱ्यांच्या हायड्रोपोनिक युनिटमधून उपलब्ध झालेला हिरवा चारा व त्यामुळे जनावरांच्या वाढीवर झालेला परिणाम, दुध उत्पादनात झालेली वाढ इ. माहिती तालुकास्तरावर पशुसंवर्धन/ दुग्धव्यवसाय विभाग यांच्या मदतीने माहितीचे संकलन करावे.

९) यशोगाथा :-

लाभधारकांच्या यशोगाथेला स्थानिक प्रसिध्दी देवून मराठी/इंग्रजी मध्ये सीडी स्वरूपात यशोगाथा कृषि आयुक्तालयास उपलब्ध करून द्यावे.

१०) प्रगती अहवाल पाठविणेबाबत :-

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी प्रत्येक महिन्यात योजनेचा आढावा घेऊन जिल्हयाचा योजनेचा मासिक प्रगती अहवाल सोबतच्या प्रपत्रामध्ये विभागीय कृषि सहसंचालक यांना पुढील महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत सादर करतील. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी आपल्या विभागातील जिल्हयांचा संकलित मासिक प्रगती अहवाल ७ तारखेपर्यंत कृषि आयुक्तालयास सादर करतील. तसेच RDMIS संगणकीय प्रणालीवर व MIS प्रणालीवर नियमित माहिती भरण्याची जबाबदारी संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहिल.

(क. वि. देशमुख)

कृषी संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

टीप : सन २०१५-१६ च्या मार्गदर्शक सूचनांसोबत सहपत्रित केलेली परिशिष्ट अ, ब तसेच प्रगती अहवालाचे प्रपत्र २ व ३ सन २०१६-१७ करिता लागू राहतील.

प्रपत्र १
राष्ट्रीय कृषि विकास योजने अंतर्गत कमी खर्चाचे हायड्रोपोनिक तंत्रज्ञानाद्वारे हिरवा चारा निर्मिती
प्रकल्प उभारणी करणेचा कार्यक्रम सन २०१६-१७

अ.क्र.	जिल्हा	अवधेण प्रवण तालुके (संख्या)	भौतिक लक्ष्य	
			हायड्रोपोनिक युनिट उभारणी (संख्या)	आर्थिक तरतूद (रु. लाखात) (रु. ६०००/- प्रति युनिट)
१	ठाणे	--	२००	१२.००
२	पालघर	--	२००	१२.००
३	रायगड	--	२००	१२.००
४	रत्नागिरी	--	१५०	९.००
५	सिंधुदुर्ग	--	१५०	९.००
कोंकण विभाग		--	९००	५४.००
६	नाशिक	१३	८००	४८.००
७	धुळे	३	३००	१८.००
८	नंदूरबार	४	४००	२४.००
९	जळगाव	७	६००	३६.००
नाशिक वि.		२७	२१००	१२६.००
१०	अहमदनगर	१०	९००	५४.००
११	पुणे	१२	९००	५४.००
१२	सोलापूर	१०	९००	५४.००
पुणे वि.		३२	२७००	१६२.००
१३	सातारा	४	४००	२४.००
१४	सांगली	७	५००	३०.००
१५	कोल्हापूर	--	२५०	१५.००
कोल्हापूर वि.		११	११५०	६९.००
१६	औरंगाबाद	६	४००	२४.००
१७	जालना	२	३२०	१९.२०
१८	बीड	६	४००	२४.००
औरंगाबाद वि.		१४	११२०	६७.२०
१९	लातूर	४	४००	२४.००
२०	उस्मानाबाद	३	३५०	२१.००
२१	नांदेड	४	६००	३६.००
२२	परभणी	२	४००	२४.००
२३	हिंगोली	२	४००	२४.००
लातूर वि.		१५	२१५०	१२९.००
२४	बुलढाणा	९	५००	३०.००
२५	अकोला	८	३००	१८.००
२६	अमरावती	९	५००	३०.००
२७	वाशिम	५	३००	१८.००
२८	यवतमाळ	१२	६००	३६.००
अमरावती वि.		४३	२२००	१३२.००
२९	वर्धा	--	२१०	१२.५८
३०	नागपूर	१	२००	१२.००
३१	भंडारा	--	२००	१२.००
३२	गोंदिया	--	२००	१२.००
३३	चंद्रपूर	३	३००	१८.००
३४	गडचिरोली	३	२५०	१५.००
नागपूर वि.		७	१३५९	८१.५८
एकूण म. रा.		१४९	१३६८०	८२०.७८

